

ارزیابی و تحلیل مولفه‌های کیفیت زندگی در مناطق شهری (مطالعه موردی: شهر زاهدان)

سعیده سلیمی راد

دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد، زاهدان، ایران

مریم کریمیان بستانی^۱

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

محمود رضا انوری

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۸

چکیده

شهر زاهدان بدلیل موقعیت نخست شهری، موقعیت ملی و منطقه‌ای و عملکرد اقتصادی، سیاسی زمینه مهاجرت و تمرکز جمعیت را سبب شده و پیشی گرفتن رشد جمعیتی - کالبدی نسبت به زیربناها در چند دهه اخیر، نامعادلاتی را رقم زده که بخشی از تبعات آن را می‌توان در گسترش محلات حاشیه‌نشین، توزیع نامتوازن امکانات، بروز معضلات زیست محیطی و نارضایتی شهروندان و بالاخره، تقلیل کیفیت زندگی ملاحظه کرد. هدف از این مقاله، ارزیابی و تحلیل مولفه‌های کیفیت زندگی در مناطق شهری زاهدان می‌باشد. ماهیت تحقیق از نوع کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است که اطلاعات و داده‌ها به روش‌های اسنادی و پیمایشی جمع‌آوری شده است. جامعه‌ی آماری شامل ۵۹۲۹۶۸ نفر از شهروندان شهر زاهدان بودند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۴۰۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب و به صورت تصادفی ساده مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار اصلی پژوهش، پرسشنامه است که پایایی آن از طریق تکمیل ۳۰ پرسشنامه و ضریب آلفای کرونباخ (بالتر از ۰/۷) بدست آمده است. داده‌های جمع‌آوری شده در نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای مقایسه و سنجش متغیرها (ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی)، از آزمون‌های تی تک‌نمونه‌ای، تحلیل واریانس یک‌طرفه (Anova) و آزمون‌های Post hoc و بهره‌گیری از روش توکی (Tukey) استفاده شد. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای نشان داد که میانگین متغیرهای اجتماعی برابر ۲/۶۴، کالبدی برابر ۲/۶۱، اقتصادی برابر ۲/۲۴ و زیست محیطی برابر ۲/۴۲ است. هم‌چنین میانگین متغیر کیفیت زندگی در حالت کلی برابر ۲/۴۸ بدست آمد. بر اساس نتایج به دست آمده مشخص شد که کیفیت زندگی در مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. در این زمینه، منطقه یک در وضعیت مطلوب تری نسبت به مناطق دیگر قرار داشت و منطقه چهار دارای پایین‌ترین سطح از کیفیت زندگی در مناطق پنج‌گانه مورد مطالعه بود. در حالت کلی، بر اساس نتایج آزمون Tukey مشخص شد که مناطق ۳ و ۴ در یک گروه، منطقه ۵ در یک گروه و مناطق ۱ و ۲ در گروهی دیگر قرار می‌گیرند.

کلمات کلیدی: کیفیت زندگی، مناطق شهری، مولفه‌های کیفیت زندگی، شهر زاهدان.

مقدمه

کیفیت زندگی در مطالعات شهری، از منظر علوم متعدد از جمله شهرسازی، علوم اجتماعی، روان‌شناسی، جغرافیای شهری، اقتصاد، علوم سیاسی و مدیریت مورد توجه است (مایدزاده و فرخیان، ۱۳۹۹: ۲۴). از سوی دیگر، افزایش فعالیت‌های انسانی در شهرها، کیفیت محیط اطراف زندگی را تنزل می‌دهد و تعادل اکولوژیکی محیط و انسان دستخوش تغییر می‌شود (Kashef, 2016: 4). آمارها حاکی از آن است که طی چند دهه اخیر، ایران از نظر کیفیت زندگی پایین‌تر از متوسط جهانی قرار داشته است. علی‌رغم فعالیت‌های توسعه‌ای که طی نیم قرن اخیر در ایران صورت گرفته و همواره بهبود شرایط و کیفیت زندگی را در دستور کار قرار داشته است، هرچند بهبودهایی در برخی زمینه‌ها صورت پذیرفته است اما همچنان کیفیت زندگی در ایران با شرایط ایده‌آل فاصله زیادی دارد (رضاعلی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۳). در سطح داخلی و خارجی نویسندگانی شامل؛ ساپنا^۱ و همکاران (۲۰۲۰)، ما^۲ و همکاران (۲۰۱۹)، یوسف‌زاده و همکاران (۱۳۹۹)، مویدفر و اسحاقی (۱۳۹۸)، اسدی و همکاران (۱۳۹۹)، غفاری و همکاران (۱۳۹۱)، ملکی و مدانلو جویباری (۱۳۹۵)، زیاری و همکاران (۱۳۹۸) و... راجع به کیفیت زندگی تحقیقات صورت گرفته است. شهر زاهدان نیز از جمله شهرهای ایران با جمعیتی معادل ۵۸۷۷۳۰ نفر در سال ۱۳۹۵ است؛ هم‌اکنون، از لحاظ کیفیت زندگی با انواع مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیرساختی مواجه است. شهر زاهدان بدلیل موقعیت نخست شهری، موقعیت ملی و منطقه‌ای و عملکرد اقتصادی، سیاسی زمینه مهاجرت و تمرکز جمعیت را سبب شده و پیشی گرفتن رشد جمعیتی - کالبدی نسبت به زیربناها در چند دهه اخیر، نامعادلاتی را رقم زده که بخشی از تبعات آن را می‌توان در گسترش محلات حاشیه‌نشین، توزیع نامتوازن امکانات، بروز معضلات زیست محیطی و نارضایتی شهروندان و بالاخره، تقلیل کیفیت زندگی ملاحظه کرد (حمدی، ۱۳۸۹: ۱۳۲-۱۳۱). علاوه بر این، مشکلاتی مانند اعتیاد بالا، جرم و بزه، بالا بودن نامی، فقر زیاد و بیکاری، ضعف فرهنگی، افزایش مهاجرت و سکونت اقوام افغانی در مناطق، مسائل و مشکلات مدیریتی و غیره که ادامه این روند، در آینده باعث وارد آمدن آسیب‌های جدی به سلامت محیط و سلامت شهروندان خواهد شد. همچنین، با توجه به اینکه این شهر، سال‌های متمادی از فرایند توسعه ملی و منطقه‌ای دور مانده و بهره‌ای متناسب از دستاوردهای توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور نبرده و با توجه به شرایط خاص آن از لحاظ موقعیت جغرافیایی، قومی - قبیله‌ای، مستلزم توجه همه‌جانبه به توسعه و بهبود کیفیت زندگی می‌باشد. بنابراین، شناخت کیفیت زندگی، تصمیم‌گیران را در درک بهتر پیچیدگی مشکلات و شناسایی پتانسیل‌های بهبود کیفیت زندگی در مناطق مختلف این شهر یاری می‌کند. بر همین اساس سوال اصلی پژوهش این است که؛ سطح کیفیت ذهنی زندگی و میزان رضایت شهروندان از معرف‌های مختلف مربوط به قلمروهای کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در مناطق شهر زاهدان چگونه است؟ این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و روش آن توصیفی - تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و مطالعات پیمایشی (پرسشنامه) استفاده گردیده است. شاخص‌ها در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی استخراج گردید. جامعه آماری پژوهش مشتمل بر شهروندان شهر زاهدان ۵۹۲۹۶۸ نفر می‌باشد (درگاه ملی آمار ایران، ۱۳۹۵). حجم نمونه از طریق فرمول کوکران ۴۰۰ نفر محاسبه و متناسب با جمعیت هر منطقه تعدادی پرسشنامه به آن منطقه اختصاص به روش نمونه‌برداری تصادفی ساده توزیع گردید؛ برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده با

1-Sapena

2-Ma

استفاده از نرم‌افزار SPSS و با استفاده از آزمون‌های آماری تی تک‌نمونه‌ای، تحلیل واریانس یک طرفه (آنوا) و آزمون‌های Post hoc و بهره‌گیری از روش توکی^۱ استفاده شده است. روایی سوالات با نظر متخصصان و اعضای هیات‌علمی دانشگاه تأیید شد. پایایی سوالات پرسشنامه براساس آزمون آلفای کرونباخ تعیین شد که اعتبار نتایج پژوهش در زمان و مکان‌های مشابه را مشخص می‌کند. ضریب آلفای کرونباخ رقمی بین ۰ و ۱ است و اگر ارزیابی بالاتر از ۰.۷ باشد پرسشنامه از پایایی لازم برخوردار است (کریمی‌یزدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸). مقدار آلفای محاسبه شده در این پژوهش بالاتر از ۰.۷ است (جدول ۲)؛ که سطح بالایی از پایایی را نشان می‌دهد.

مبانی نظری

امروزه یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری، دستیابی به بیشترین مطلوبیت کیفیت محیط شهری و رضایت شهروندان در ابعاد گوناگون است (اصغری‌زمانی و مصطفایی، ۱۳۹۷: ۲). واژه کیفیت در لاتین (Qual) به معنی چیزی و (Quality) به مفهوم چگونگی آمده و (Qol) از منظر واژگانی با معنی چگونگی زندگی و دربرگیرنده تفاوت‌های آن است که برای هر فرد، ویژه و یگانه و متفاوت با دیگران است (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۲۱). جغرافیا از بدو پیدایش خود تاکنون ادعای حل مسائل محیطی و دغدغه ارتقاء کیفیت زندگی انسان را داشته است. از زمان‌های بسیار دور از دوره استرابو^۲ و اراتوستن^۳ تاکنون از جغرافیا به عنوان علم رابطه انسان و محیط یاد شده و جغرافیدانان همواره در جهت مطلوب کردن زندگی انسان بر آن بوده‌اند تا رابطه انسان و محیطش را بهینه کنند. از اوایل قرن نوزدهم رواج شفاف عنوان جغرافیای کاربردی و در اوایل قرن بیستم احساس شرمساری و تأسف جغرافیدانانی چون جان هربرتسن^۴ و پترکروپوتکین^۵ از مشاهده زندگی فقرآلود و شرایط زندگی اقتصادی، اجتماعی نکبت‌بار برخی مردمان کشورشان و تلاش آنها در جهت رفع فقر و تبعیضات، و ادامه این تلاش‌های بشر دوستانه جغرافیدانان تا دهه ۱۹۶۰ و بوجود آمدن مکتب جغرافیای رادیکال و تلاش در جهت رفع فقر و نابرابری و همچنین ادامه این جریانات تا زمان حاضر؛ خود گواهی است بر تلاش‌های جغرافیدانان که در زمینه ارتقاء کیفیت زندگی انسان انجام گرفته است (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۸). مفهوم کیفیت زندگی شهری از نخستین محورهای مطالعاتی بود که همراه با رشد شهری، از دهه ۱۹۳۰ کانون توجه متخصصان شهری قرار گرفت (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۹: ۱). کیفیت زندگی تعاریف متعددی ارائه شده است و برداشت‌های متفاوتی از آن وجود دارد. هر یک از ما ممکن است تلقی خاصی از کیفیت زندگی داشته باشیم و مجموعه‌ای از شرایط که ما را در رسیدن به آرمان-هایمان و رضایت از زندگی مان کمک می‌کند. نکته مهم این است که چه چیزی ما را شاد می‌کند و چرا برخی از مردم از سایرین شادتر هستند؟ تحقیقات در زمینه کیفیت زندگی برای پاسخ به این قبیل پرسش‌ها است که از سطح فردی گرفته تا وضعیت اقتصادی و جنبه‌های سیاسی اجتماعی جوامع مختلف را در برمی‌گیرد (Philips, 2006: 15). سازمان جهانی بهداشت، کیفیت زندگی را به‌زیستی در حوزه‌های اجتماعی، روانی و فیزیکی می‌داند و آن را چنین تعریف می‌کند: «کیفیت زندگی ادراک فرد از موقعیت زندگی خود در چارچوب نظام‌های فرهنگی و ارزشی است که در آن زندگی می‌کند و با اهداف، معیارها و دغدغه‌های او

^۱ -Tukey

^۲ - Strabo

^۳ -Eratosthenes

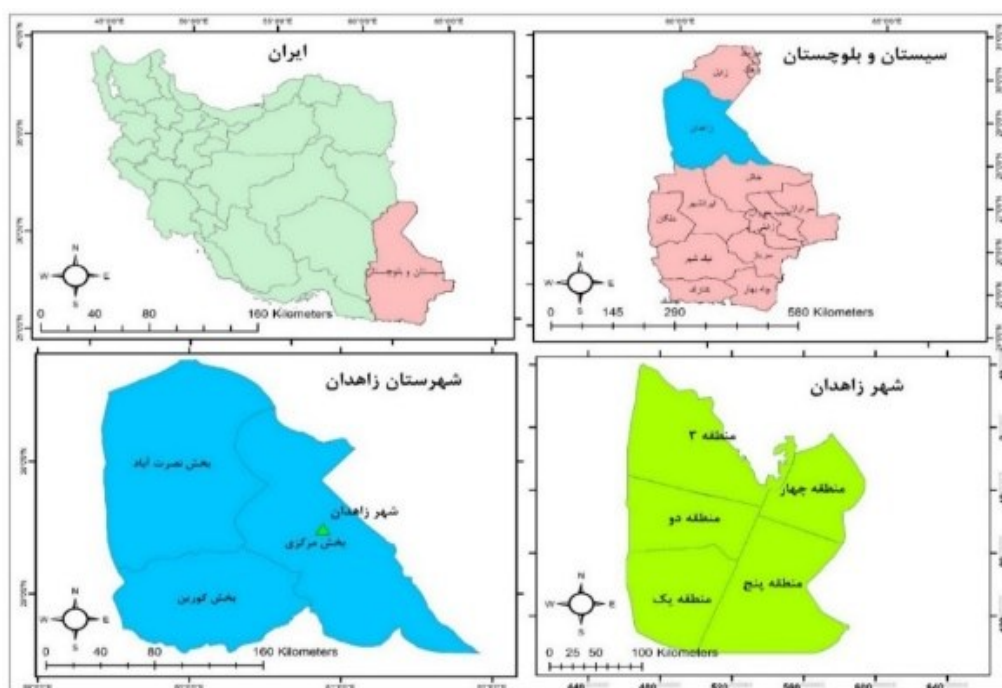
^۴ - Herbertson

^۵ - Peter Kropotkin

رابطه دارد ((نوغانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴)). فو^۱، کیفیت زندگی را رضایتمندی کلی از زندگی تعریف می‌کند و معتقد است که کیفیت زندگی به دلیل پیچیدگی نیازهای انسان و تنوع نیازها در فرهنگها و سیستم‌های اقتصادی-اجتماعی و سیاسی، مفهومی بسیار گسترده دارد (صابری‌فر و خزاعی، ۱۳۹۴: ۵۴).

محدوده مورد مطالعه

شهر زاهدان مرکز استان سیستان و بلوچستان در شرق ایران در نزدیکی مرز ایران با کشورهای افغانستان و پاکستان قرار دارد. این شهر از لحاظ موقعیت جغرافیایی در طول جغرافیایی ۶۰ درجه و ۵۱ دقیقه و ۲۵ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۲۹ درجه و ۳۰ دقیقه و ۴۵ ثانیه شمالی قرار دارد. ارتفاع شهر زاهدان از سطح دریا، ۱۳۷۸ متر است. این شهر از مهم‌ترین مراکز اداری، سیاسی، تجاری و نظامی در جنوب شرق ایران به حساب می‌آید و پیشینه‌ای حدوداً صد ساله دارد (ابراهیم‌زاده و کاظمی‌زاد، ۱۳۹۲: ۷). در تقسیمات فضایی جدید، شهر زاهدان شامل ۵ منطقه، ۵۵ ناحیه و ۱۱۰ محله است (شهرداری زاهدان، ۱۳۹۶). در شکل ۱، موقعیت شهر زاهدان نشان داده شده است.

شکل ۱: موقعیت محدوده مورد مطالعه

منبع: استانداری سیستان و بلوچستان

یافته‌های توصیفی

در این قسمت به خلاصه‌سازی شاخص‌های پژوهش بر اساس ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی پرداخته شده است. جدول (۳) به بررسی یافته‌های توصیفی حاصل از تحلیل متغیرهای ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی مرتبط با کیفیت زندگی در شهر زاهدان پرداخته است. بر اساس نتایج به دست آمده بیشترین میانگین مربوط به بعد اجتماعی با میانگین ۲/۶۴ و کمترین میانگین مربوط به بعد اقتصادی با میزان ۲/۲۴ به دست آمد.

¹ - Foo

جدول (۳): یافته‌های توصیفی شاخص‌های پژوهش بر حسب نمونه مورد مطالعه

بعد	متغیر	تعداد گروه	میانگین	انحراف معیار
اجتماعی	مشارکت	۵	۲/۵۹	۰/۶۴
	آگاهی	۴	۲/۶۷	۰/۶۹
	انتماد	۵	۲/۶۵	۰/۶۴
	بعد اجتماعی	۱۴	۲/۶۴	۰/۴۵
	کیفیت مسکن	۵	۲/۸۴	۰/۶۳
کالبدی	دسترسی خدماتی	۳	۲/۴۶	۰/۸۶
	دسترسی ارتباطی و حمل و نقل	۵	۲/۵۵	۰/۷
	بعد کالبدی	۱۳	۲/۶۱	۰/۶۲
	درآمد	۳	۲/۱۵	۰/۷۱
اقتصادی	اشتغال	۵	۲/۳۳	۰/۶۳
	بعد اقتصادی	۸	۲/۲۴	۰/۶
زیست‌محیطی	بهداشت	۵	۲/۳۴	۰/۷۵
	امنیت	۴	۲/۵۱	۰/۸۴
	بعد زیست محیطی	۹	۲/۴۲	۰/۸۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

یافته‌های استنباطی

در این بخش تجزیه و تحلیل استنباطی پژوهش بر اساس اهداف و سوالات آن انجام شده است. با توجه به موارد ذکر شده و یافته‌های به دست آمده از پژوهش میدانی و پرسشنامه مردمی یافته‌های استنباطی این تحقیق ارائه می‌گردد.

سنجش وضعیت کیفیت زندگی در مناطق شهر زاهدان

با توجه به اینکه یکی از سوال‌های تحقیق در خصوص بررسی و سنجش سطح کیفیت ذهنی زندگی و میزان رضایت شهروندان از معرف‌های مختلف مربوط به قلمروهای کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در مناطق شهر زاهدان بود. در این رابطه با توجه به پنج طیفی بودن شاخص‌ها از آزمون T تک نمونه‌ای در سطح آزمون متوسط یا نرمال استفاده شد. آزمون فوق در سطح اطمینان ۹۵٪ مورد آزمون قرار گرفت.

سطح کیفیت زندگی بر اساس ابعاد پژوهش: نتایج سطح کیفیت زندگی در مناطق ۱ الی ۵ شهر زاهدان در نمونه مورد مطالعه در جداول (۴) و (۵) بیان شده است. نتایج آزمون در سطح متوسط یا نرمال بیانگر این بود که وضعیت کیفیت ذهنی زندگی و میزان رضایت شهروندان از معرف‌های مختلف متغیرهای اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و زیست محیطی در مناطق شهر زاهدان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. میزان آماره t برای کیفیت ذهنی زندگی برابر ۲۰۸۷- در سطح معناداری $p < 0/01$ به دست آمد. همچنین میزان آماره t برای ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و زیست محیطی به ترتیب برابر ۱۶۱۳-، ۱۲۳۴-، ۲۵۱۳- و ۱۵۶۴- در سطح معناداری $p < 0/01$ به دست آمد. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت کیفیت زندگی در سطح مناطق شهر زاهدان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد، در این خصوص وضعیت کیفیت ذهنی زندگی در ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و زیست محیطی در شهر زاهدان در وضعیت نامطلوبی قرار داشته و از متوسط سطح نرمال به مراتب پایین‌تر است.

جدول (۴): آماره‌های توصیفی آزمون T تک نمونه‌ای در خصوص وضعیت کیفیت زندگی و ابعاد آن

ردیف	بعد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
۱	اجتماعی	۲/۶۴	۰/۴۵	۰/۰۲
۲	کالپی	۲/۶۱	۰/۶۲	۰/۰۳
۳	اقتصادی	۲/۲۴	۰/۶۱	۰/۰۳
۴	زیست محیطی	۲/۴۲	۰/۸۳	۰/۰۴
	کیفیت زندگی	۲/۴۸	۰/۵	۰/۰۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

جدول (۵): بررسی وضعیت کیفیت زندگی و ابعاد آن بر اساس آزمون T

ردیف	بعد	اختلاف میانگین	آماره t	فاصله اطمینان ۹۵٪		وضعیت
				کرن پایین	کرن بالا	
۱	اجتماعی	-۰/۸۶	-۱۶/۱۳	۰/۰۰۰	-۰/۴۱	نیازمند
۲	کالپی	-۰/۲۸	-۱۲/۳۴	۰/۰۰۰	-۰/۴۴	نیازمند
۳	اقتصادی	-۰/۸۶	-۲۵/۱۳	۰/۰۰۰	-۰/۸۲	نیازمند
۴	زیست-محیطی	-۰/۵۸	-۱۵/۶۴	۰/۰۰۰	-۰/۶۴	نیازمند
	کیفیت زندگی	-۰/۵۲	-۲۰/۸۷	۰/۰۰۰	-۰/۵۷	نیازمند

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

بررسی تفاوت کیفیت زندگی در مناطق مختلف شهر زاهدان

به منظور بررسی تفاوت کیفیت زندگی، با توجه به اینکه مقایسه گروه‌های مختلف در جامعه نمونه مدنظر بوده و نمونه مورد مطالعه به صورت پیش آزمون و پس آزمون نبوده و همچنین فاقد متغیر مخدوش کننده می‌باشد از آن تحلیل تجزیه واریانس یک طرفه (ANOVA)، استفاده شد. از مزایای استفاده از آنالیز واریانس این است که تنها با یک بار آزمون، اختلاف بین میانگین‌های کلیه گروه‌های موجود در آزمایش بررسی می‌شوند. در آنالیز واریانس لازم است فرض‌های مقدماتی آزمون برقرار باشد تا بتوان از آن برای مقایسه میانگین‌های چند گروه استفاده کرد. از فرض‌های آزمون عبارتند از:

- از هر جامعه نمونه‌های تصادفی مستقل گرفته شده باشند؛
- جامعه‌ها دارای توزیع نرمال باشند؛
- واریانس جامعه‌ها برابر باشند.

با توجه به مطالب بیان شده، پیش‌شرط تصادفی بودن نمونه‌ها و توزیع نرمال جامعه‌ها رعایت شده است و در خصوص پیش‌شرط برابری واریانس جامعه قبل از انجام آزمون به بررسی آن پرداخته خواهد شد. همچنین در این خصوص لازم به ذکر هست در مواردی که پیش‌شرط برابری واریانس‌ها رعایت شده باشد از آزمون‌های تعقیبی Post hoc نظیر Tukey و در صورتی که این فرض رعایت نشده باشد از آزمون‌های فرض نابرابر بودن واریانس بین گروه‌ها نظیر f ولج (welch T2) استفاده نمود.

در جدول (۶) آزمون بررسی واریانس‌ها در بین گروه‌های پژوهش برای کیفیت ذهنی زندگی و ابعاد آن انجام شده است. با توجه به مقدار P- برابری واریانس‌ها برای بعد اجتماعی $P=0/052$ در سطح $\alpha=0/05$ پذیرفته است. یعنی برای بعد مذکور واریانس در

چهار گروه برابر است و می‌توان از آزمون تعقیبی Tukey در این راستا استفاده کرد. هم‌چنین می‌توان برای بررسی وجود تفاوت در زمینه کیفیت زندگی و ابعاد کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی در مناطق گوناگون شهر زاهدان از آزمون f ولج T2 با توجه به نابرابری واریانس‌ها استفاده کرد. اختلاف شدید کیفیت زندگی در بین مناطق مختلف شهر دلیلی بر وجود نابرابری شدید در برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی، تمرکز امکانات و خدمات در مناطق حومه ای و مرفه نشین و نبود امکانات و کم توجهی مدیریت شهری به مناطق حاشیه ای شهر است. هم‌چنین این نکته آشکار می‌گردد که مناطقی از شهر که بدون هسته اولیه رشد نموده‌اند از امکانات و خدمات بیشتری برخوردار گشته و مناطق شرقی شهر با هسته روستایی همچنان بر سنت‌های روستایی باقی مانده‌اند (حمیدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۷).

جدول (۶): آزمون برابری واریانس‌ها در خصوص وضعیت کیفیت زندگی و ابعاد آن

ردیف	بعد	آماره لون	درجه آزادی	درجه آزادی بین گروه	P-سطح معادری
۱	اجتماعی	۲۳۷	۴	۳۹۵	۰/۰۵۲
۲	کالبدی	۲/۶۵	۴	۳۹۵	۰/۰۳۳
۳	اقتصادی	۹/۲۶	۴	۳۹۵	۰/۰۰۰
۴	زیست محیطی	۱۳/۶۶	۴	۳۹۵	۰/۰۰۰
	کیفیت زندگی	۱۳/۸۱	۴	۲۹۶	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

بعد اجتماعی: برای بررسی تفاوت بین مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان از لحاظ بعد اجتماعی، آزمون Tukey استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۷) مشخص شد که وضعیت شاخص‌های بعد اجتماعی در منطقه یک با مناطق سه، چهار و پنج دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه منطقه دو با مناطق سه و چهار دارای تفاوت معنادار، منطقه سه با منطقه پنج و منطقه چهار با منطقه پنج از لحاظ متغیرهای بعد اجتماعی در زمینه کیفیت زندگی دارای تفاوت است. در این زمینه با توجه به اینکه اختلاف میانگین منطقه یک با دیگر مناطق مثبت بود می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت بعد اجتماعی در منطقه یک شهر زاهدان نسبت به دیگر مناطق مطلوب‌تر بوده است. منفی بودن اختلاف میانگین و کران بالا و پایین بیانگر تفاوت معنادار و نامطلوب در منطقه مورد نظر با دیگر مناطق می‌باشد، در این زمینه می‌توان به اختلاف میانگین و کران‌های بالا و پایین مناطق سه و چهار با منطقه پنج اشاره کرد که گویای این است که وضعیت این مناطق از لحاظ متغیرهای اجتماعی در سطحی پایین‌تر از منطقه پنج قرار دارد.

جدول (۷): نتایج آزمون Tukey در خصوص تفاوت مناطق شهری زاهدان از لحاظ وضعیت کیفیت زندگی (بعد اجتماعی)

مفقه	اختلاف میانگین	P-سطح معادری	
		پایین	کران بالا
یک	دو	۰/۱۲	۰/۳۳۱
	سه	۰/۴۹	۰/۰۰۰
	چهار	۰/۵۵	۰/۰۰۰
	پنج	۰/۳۱	۰/۰۰۰
	سه	۰/۳۶	۰/۰۰۰
دو	چهار	۰/۴۲	۰/۰۰۰
	پنج	۰/۱۸	۰/۰۵۴
	چهار	۰/۰۵	۰/۸۹۳
سه	پنج	-۰/۱۹	۰/۰۱۸
	چهار	-۰/۲۴	۰/۰۰۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

بعد کالبدی: برای بررسی تفاوت بین مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان از لحاظ بعد کالبدی، آزمون T2 استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۸) مشخص شد که وضعیت شاخص‌های بعد کالبدی در منطقه یک با مناطق سه، چهار ($p \leq 0.01$) دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه منطقه دو با مناطق سه و چهار ($p \leq 0.01$) دارای تفاوت معنادار، منطقه سه با منطقه یک و دو، منطقه چهار با منطقه یک، دو و پنج از لحاظ متغیرهای بعد کالبدی در زمینه کیفیت زندگی دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه باتوجه به اینکه اختلاف میانگین منطقه یک با دیگر مناطق مثبت بود می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت بعد کالبدی در منطقه یک شهر زاهدان نسبت به دیگر مناطق مطلوب‌تر بوده است. منفی بودن اختلاف میانگین و کران بالا و پایین بیانگر تفاوت معنادار و نامطلوب بودن منطقه مورد نظر با دیگر مناطق می‌باشد، در این زمینه می‌توان به اختلاف میانگین و کران‌های بالا و پایین چهار با منطقه پنج اشاره کرد که گویای این است که وضعیت این منطقه از لحاظ متغیرهای کالبدی در سطحی پایین‌تر از منطقه پنج قرار دارد. لازم به ذکر است که منطقه چهار نسبت به مناطق یک و دو نیز دارای تفاوت معنادار بوده که در سطحی پایین‌تر و نامطلوب‌تر نسبت به مناطق مذکور قرار گرفت.

جدول (۸): نتایج آزمون T2 در خصوص تفاوت مناطق شهری زاهدان از لحاظ وضعیت کیفیت زندگی (بعد کالبدی)

منطقه	اختلاف میانگین	P-سطح معناداری	کران	
			پایین	بالا
دو	۰/۱۵	۰/۸۴۰	-۰/۱۵	۰/۴۶
سه	۰/۴۳	۰/۰۰۰	۰/۱۴	۰/۸۱
چهار	۰/۶۲	۰/۰۰۰	۰/۳۱	۰/۹۳
پنج	۰/۳۳	۰/۳۷۹	-۰/۰۷	۰/۵۵
سه	۰/۲۷	۰/۰۱	۰/۰۴	۰/۵۱
دو	۰/۴۷	۰/۰۰۰	۰/۱۹	۰/۷۴
پنج	۰/۰۸	۰/۹۹	-۰/۱۸	۰/۳۶
چهار	۰/۱۹	۰/۸۸۸	-۰/۰۴	۰/۴۳
سه	-۰/۱۸	۰/۳۳۱	-۰/۴۲	۰/۰۵
چهار	-۰/۳۸	۰/۰۰۱	-۰/۶۶	-۰/۱۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

بعد اقتصادی: برای بررسی تفاوت بین مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان از لحاظ بعد اقتصادی، آزمون T2 استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۹) مشخص شد که وضعیت شاخص‌های بعد اقتصادی در منطقه یک با مناطق سه، چهار ($p \leq 0.01$) دارای تفاوت معنادار و در سطحی بالاتر است. در این زمینه منطقه دو با مناطق سه و چهار ($p \leq 0.01$) دارای تفاوت معنادار و دارای وضعیت مطلوب‌تر، منطقه سه با منطقه یک و دو و پنج دارای تفاوت معنادار و در وضعیتی نامطلوب‌تر قرار دارد. منطقه چهار با منطقه یک، دو و پنج از لحاظ متغیرهای بعد اقتصادی در زمینه کیفیت زندگی دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه باتوجه به اینکه اختلاف میانگین منطقه یک با دیگر مناطق مثبت بود می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت بعد اقتصادی در منطقه یک شهر زاهدان نسبت به دیگر مناطق مطلوب‌تر بوده است. همچنین، منفی بودن اختلاف میانگین و کران بالا و پایین بیانگر تفاوت معنادار و نامطلوب بودن منطقه مورد نظر با دیگر مناطق می‌باشد، در این زمینه می‌توان به اختلاف میانگین و کران‌های بالا و پایین چهار با منطقه پنج اشاره کرد که گویای این است که وضعیت این منطقه از لحاظ متغیرهای اقتصادی در سطحی پایین‌تر از منطقه پنج قرار دارد.

جدول (۹): نتایج آزمون T2 در خصوص تفاوت مناطق شهری زاهدان از لحاظ وضعیت کیفیت زندگی (بعد اقتصادی)

منطقه	اختلاف میانگین	P-سطح معناداری	کرن	
			پایین	بالا
دو	۰/۱۸	۰/۶۹۴	-۰/۱۴	۰/۵۰
سه	۰/۵۳	۰/۰۰۰	۰/۳۳	۰/۸۳
چهار	۰/۵۶	۰/۰۰۰	۰/۲۶	۰/۸۶
پنج	۰/۲۴	۰/۲۹۹	-۰/۰۸	۰/۵۷
سه	۰/۳۵	۰/۰۰۰	۰/۱۲	۰/۵۸
دو	۰/۳۸	۰/۰۰۰	۰/۱۴	۰/۶۱
پنج	۰/۰۶	۰/۹۹۹	-۰/۲۰	۳۲
چهار	۰/۰۲	۱/۰۰۰	-۰/۱۷	۰/۲۲
سه	-۰/۲۹	۰/۰۰۵	-۰/۵۲	-۰/۰۶
چهار	-۰/۳۲	۰/۰۰۲	-۰/۵۵	-۰/۰۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

بعد زیست محیطی: برای بررسی تفاوت بین مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان از لحاظ بعد زیست‌محیطی، آزمون T2 استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۱۰) مشخص شد که وضعیت شاخص‌های بعد زیست‌محیطی در منطقه یک با مناطق سه، چهار (p<0.01) دارای تفاوت معنادار و در سطحی بالاتر است. در این زمینه منطقه دو با مناطق سه و چهار (p<0.01) دارای تفاوت معنادار و دارای وضعیت مطلوب‌تر، منطقه سه با منطقه یک و دو دارای تفاوت معنادار و در وضعیتی نامطلوب‌تر قرار دارد. منطقه چهار با منطقه یک، دو و پنج از لحاظ متغیرهای بعد اقتصادی در زمینه کیفیت زندگی دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه باتوجه به اینکه اختلاف میانگین منطقه یک با دیگر مناطق مثبت بود می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت بعد اقتصادی در منطقه یک شهر زاهدان نسبت به دیگر مناطق مطلوب‌تر بوده است. همچنین، منفی بودن اختلاف میانگین و کران بالا و پایین بیانگر تفاوت معنادار و نامطلوب بودن منطقه مورد نظر با دیگر مناطق می‌باشد.

جدول (۱۰): نتایج آزمون T2 در خصوص تفاوت مناطق شهری زاهدان از لحاظ وضعیت کیفیت زندگی (بعد زیست‌محیطی)

منطقه	اختلاف میانگین	P-سطح معناداری	کرن	
			پایین	بالا
دو	۰/۱۶	۰/۹۵	-۰/۲۴	۰/۵۷
سه	۰/۵۸	۰/۰۰۰	۰/۲۲	۰/۹۳
چهار	۰/۸۲	۰/۰۰۰	۰/۳۵	۱/۱
پنج	۰/۳۳	۰/۱۶۳	-۰/۰۶	۰/۸۳
سه	۰/۴۱	۰/۰۰۱	۰/۱۲	۰/۸۱
دو	۰/۵۶	۰/۰۰۰	۰/۳۳	۰/۸۸
پنج	۰/۱۶	۰/۸۳۷	-۰/۱۷	۰/۵۸
چهار	۰/۱۴	۰/۵۷۹	-۰/۰۹	۰/۳۷
پنج	-۰/۲۴	۰/۰۹۴	-۰/۵۱	۰/۰۲
چهار	۰/۳۹	۰/۰۰۳	-۰/۶۹	-۰/۰۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

تجزیه و تحلیل

کیفیت زندگی: برای بررسی تفاوت بین مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان از لحاظ کیفیت زندگی، آزمون T2 استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۱۱) مشخص شد که وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در منطقه یک با مناطق سه، چهار

($p \leq 0.01$) و پنج ($p \leq 0.05$) دارای تفاوت معنادار و در سطحی بالاتر است. در این زمینه منطقه دو با مناطق سه و چهار ($p \leq 0.01$) دارای تفاوت معنادار و دارای وضعیت مطلوب‌تر، منطقه سه با منطقه یک، دو و پنج دارای تفاوت معنادار و در وضعیتی نامطلوب‌تر قرار دارد. منطقه چهار با منطقه یک، دو و پنج در زمینه کیفیت زندگی دارای تفاوت معنادار است. در این زمینه باتوجه به اینکه اختلاف میانگین منطقه یک با دیگر مناطق مثبت بود می‌توان چنین استنباط کرد که وضعیت کیفیت زندگی در منطقه یک شهر زاهدان نسبت به دیگر مناطق مطلوب‌تر بوده است. همچنین، منفی بودن اختلاف میانگین و کران بالا و پایین بیانگر تفاوت معنادار و نامطلوب بودن منطقه مورد نظر با دیگر مناطق می‌باشد.

جدول (۱۱): نتایج آزمون T2 در خصوص تفاوت مناطق شهری زاهدان از لحاظ وضعیت کیفیت زندگی

منطقه	اختلاف میانگین	P-سطح معناداری	
		پایین	بالا
دو	۰/۱۵	۰/۶۷۳	-۰/۱۱ - ۰/۴۳
سه	۰/۵۱	۰/۰۰۰	۰/۲۷ - ۰/۷۴
چهار	۰/۶۱	۰/۰۰۰	۰/۳۵ - ۰/۸۷
پنج	۰/۲۸	۰/۰۲۶	۰/۰۳ - ۰/۵۴
سه	۰/۳۵	۰/۰۰۰	۰/۱۶ - ۰/۵۳
چهار	۰/۴۵	۰/۰۰۰	۰/۶۴ - ۰/۶۷
پنج	۰/۱۲	۰/۶۵۷	-۰/۰۹ - ۰/۳۳
چهار	۰/۱۰	۰/۴۸۰	-۰/۰۵ - ۰/۲۶
پنج	-۰/۲۳	۰/۰۰۱	-۰/۳۹ - ۰/۰۶
چهار	-۰/۲۳	۰/۰۰۰	-۰/۵۲ - ۰/۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

در حالت کلی، بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون Tukey مشخص شد که مناطق ۳ و ۴ در یک گروه، منطقه ۵ در یک گروه و مناطق ۱ و ۲ در گروهی دیگر قرار می‌گیرند و بین گروه‌های فوق تفاوت آماری معناداری وجود دارد (جدول ۱۲). شهر زاهدان یکی از شهرهای کم‌بهره کشور از نظر امکانات و خدمات رفاهی برای ساکنان تلقی می‌شود. مرزی بودن شهر، اشتراک‌های فرهنگی با دو کشور افغانستان و پاکستان، خط ترانزیت کالا و مواد مخدر باعث شده‌اند که شهر، پتانسیل‌های مؤثر بر کیفیت زندگی شهری را نداشته باشد. بیشتر مهاجران داخلی و خارجی به علت مشکلات مالی، حاشیه شهر را مأمّن اختیار کرده‌اند که این ساختارها بیشتر در شمال و شمال شرقی شهر واقع شده‌اند. بنابراین، از نظر میزان دسترسی و برخورداری از خدمات لازم، تعادل و عدالت در مناطق مختلف شهر زاهدان وجود ندارد، توزیع برخی خدمات و امکانات در سطح مناطق و محله‌ها ناعادلانه است و توزیع فضایی آنها گرایش به قطبی‌شدن و تمرکز در برخی محله‌ها (محله‌های واقع در جنوب و جنوب غرب) دارد. توزیع نامتعادل و نابرابر خدمات و منابع در سطح منطقه‌ای و محله‌ای این شهر به دلیل عوامل طبیعی، اقتصادی، مسائل قومی-فرهنگی و نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی بر عملکرد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این مناطق تأثیر داشته و به چنین نابرابری‌هایی در شهر دامن زده است. به طوری که در دهه‌های اخیر، هجوم اقشار کم درآمد از سطح شهر و شهرهای این استان به محله‌های شمال شهر (اسکان غیررسمی) به دلیل ارزانی مسکن، توزیع نامتعادل مراکز خدماتی بین این مناطق واقع در جنوب شهر را همراه داشته و به برخورداری غیریکسان شهروندان از خدمات در سطح شهر منجر شده است (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۳).

جدول ۱۲: گروه‌بندی مناطق بر اساس آزمون Tukey

Subset for alpha=0.05		N	مقیه
۲	۲	۷۸	مقیه ۴
	۱	۱۰۸	مقیه ۳
	۲	۷۱	مقیه ۵
۲/۸۲۹۹		۷۷	مقیه ۲
۲/۹۵۶۶		۶۶	مقیه ۱
۰/۳۸۵	۱/۰۰۰	۹۱۷	Sig

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

امروزه، یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری، دستیابی به بیشترین مطلوبیت کیفیت محیط شهری و رضایت شهروندان در ابعاد گوناگون است. جغرافیا از بدو پیدایش خود تاکنون ادعای حل مسائل محیطی و دغدغه ارتقاء کیفیت زندگی انسان را داشته است. از زمان‌های بسیار دور از دوره استرابو و اراتوستن تاکنون از جغرافیا به عنوان علم رابطه انسان و محیط یاد شده و جغرافیدانان همواره در جهت مطلوب کردن زندگی انسان بر آن بوده‌اند تا رابطه انسان و محیطش را بهینه کنند. جغرافیا از بدو پیدایش خود تاکنون ادعای حل مسائل محیطی و دغدغه ارتقاء کیفیت زندگی انسان را داشته است. از زمان‌های بسیار دور از دوره استرابو و اراتوستن تاکنون از جغرافیا به عنوان علم رابطه انسان و محیط یاد شده و جغرافیدانان همواره در جهت مطلوب کردن زندگی انسان بر آن بوده‌اند تا رابطه انسان و محیطش را بهینه کنند. از اوایل قرن نوزدهم رواج شفاف عنوان جغرافیای کاربردی و در اوایل قرن بیستم احساس شرمساری و تأسف جغرافیدانانی چون جان هربرتسن و پترکروپوتکین از مشاهده زندگی فقرآلود و شرایط زندگی اقتصادی، اجتماعی نکبت‌بار برخی مردمان کشورشان و تلاش آنها در جهت رفع فقر و تبعیضات، و ادامه این تلاش‌های بشر دوستانه جغرافیدانان تا دهه ۱۹۶۰ و بوجود آمدن مکتب جغرافیای رادیکال و تلاش در جهت رفع فقر و نابرابری و همچنین ادامه این جریان‌ها تا زمان حاضر؛ خود گواهی است بر تلاش‌های جغرافیدانان که در زمینه ارتقاء کیفیت زندگی انسان انجام گرفته است. مفهوم کیفیت زندگی شهری از نخستین محورهای مطالعاتی بود که همراه با رشد شهری، از دهه ۱۹۳۰ کانون توجه متخصصان شهری قرار گرفت. کیفیت زندگی تعاریف متعددی ارائه شده است و برداشت‌های متفاوتی از آن وجود دارد. هر یک از ما ممکن است تلقی خاصی از کیفیت زندگی داشته باشیم و مجموعه‌ای از شرایط که ما را در رسیدن به آرمان‌هایمان و رضایت از زندگی مان کمک می‌کند. نکته مهم این است که چه چیزی ما را شاد می‌کند و چرا برخی از مردم از سایرین شادتر هستند؟ تحقیقات در زمینه کیفیت زندگی برای پاسخ به این قبیل پرسش‌ها است که از سطح فردی گرفته تا وضعیت اقتصادی و جنبه‌های سیاسی اجتماعی جوامع مختلف را در برمی‌گیرد. آمارها حاکی از آن است که طی چند دهه اخیر، ایران از نظر کیفیت زندگی پایین‌تر از متوسط جهانی قرار داشته است. علی‌رغم فعالیت‌های توسعه‌ای که طی نیم قرن اخیر در ایران صورت گرفته و همواره بهبود شرایط و کیفیت زندگی را در دستور کار قرار داشته است، هرچند بهبودهایی در برخی زمینه‌ها صورت پذیرفته است اما همچنان کیفیت زندگی در ایران با شرایط ایده‌آل فاصله زیادی دارد. در این مقاله نیز تلاش گردید تا به ارزیابی و تحلیل مولفه‌های کیفیت زندگی (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی) در شهر زاهدان پرداخته شود. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای نشان داد که میانگین متغیرهای اجتماعی برابر ۲/۶۴، کالبدی برابر ۲/۶۱، اقتصادی برابر ۲/۲۴ و زیست محیطی برابر ۲/۴۲ است. همچنین

میانگین متغیر کیفیت زندگی در حالت کلی برابر ۲/۴۸ بدست آمد. بر اساس نتایج به دست آمده مشخص شد که کیفیت زندگی در مناطق پنج گانه شهر زاهدان دارای وضعیت نامطلوبی قرار دارد. همچنین وضعیت کیفیت زندگی در مناطق پنج گانه شهر زاهدان دارای تفاوت معنادار قرار داشت، در این زمینه، منطقه یک در وضعیت مطلوب‌تری نسبت به مناطق دیگر قرار داشت و منطقه چهار دارای پایین‌ترین سطح از کیفیت زندگی در مناطق پنج‌گانه مورد مطالعه بود. تمام ابعاد و متغیرهای پژوهش دارای اثر معنادار بر کیفیت زندگی در شهر زاهدان بوده است که مبین این امر بوده که بعد کالبدی و اقتصادی در این زمینه دارای بیشترین نقش و تأثیر بر کیفیت زندگی شهر زاهدان داشته است. در حالت کلی، بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون Tukey برای بعد اجتماعی مشخص شد که مناطق ۳ و ۴ در یک گروه، منطقه ۵ در یک گروه و مناطق ۱ و ۲ در گروهی دیگر قرار می‌گیرند و بین گروه‌های فوق تفاوت آماری معناداری وجود دارد. با توجه به اهمیت کیفیت زندگی در توسعه پایدار شهری و از آنجا که تاکنون هیچ مطالعه‌ای راجع به کیفیت زندگی راجع به مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان نشده است، نتایج این پژوهش برای برنامه‌ریزی‌های آینده سودمند شهر زاهدان است. تفاوت بارز پژوهش حاضر در مقایسه با نمونه‌های مشابه آن (احمدی و همکاران، ۱۳۸۳)، (ابراهیم‌زاده‌آسمین و کاربخش، ۱۳۹۶)، (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۵) و غیره، ارزیابی و بررسی تأثیر شاخص‌های کیفیت زندگی و مقایسه شاخص‌های آن در سطح مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان است. در صورت فقدان برنامه‌ریزی صحیح و منطقی، این شهر در آینده‌ای نه چندان دور با مشکلات متعدد زیستی مواجه خواهد شد؛ با توجه به اینکه یکی از خصوصیات شهر پایدار، توجه به جنبه‌های اجتماعی و دیدگاه شهروندان نسبت به وضعیت کیفیت زندگی شهری است، ضروری است که برنامه‌ریزان و مدیران شهری آن را مورد توجه جدی قرار دهند؛ چرا که شهروندان، خودشان بهتر مشکلات و اولویت‌های مورد نیاز محل سکونت خود را تشخیص می‌دهند.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی، کاظمی‌زاد، شمس‌اله (۱۳۹۲)، سنجش میزان رضایتمندی و تمایل به مشارکت شهروندان در اجرای پروژه‌های زیربنایی شهرداری (مورد مطالعه: شهرداری زاهدان)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۱ (۳۰)، ۲۲-۱.
- ابراهیم‌زاده‌آسمین، حسین، کاربخش، حسن. (۱۳۹۶). ارزیابی وضعیت کیفیت زندگی شهری در منطقه یک شهر زاهدان. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، (۳۷)، ۷-۲۰.
- احمدی، فضل‌الله، سالار، علیرضا، فقیه‌زاده، سقراط (۱۳۸۳). بررسی کیفیت زندگی سالمندان شهر زاهدان. مجله حیات، ۱۰ (۳)، ۶۱-۶۷.
- اسدی، یاسمن، جلوخانی‌نیارکی، محمدرضا، عزیزی‌مناب، کیوان. (۱۳۹۹). بررسی کیفیت محیط زیست زندگی شهری با استفاده از تحلیل چندمعیاره مکانی (مطالعه موردی: منطقه ۶ تهران). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، (۱)۵۲، ۳۶۷-۳۸۳.
- اصغری زمانی، اکبر، مصطفایی، هیرش. (۱۳۹۷). سنجش و پهنه‌بندی کیفیت محیط مناطق شهری در بافت میانی مناطق شهری، با استفاده از مدل AHP و شاخص همپوشانی وزنی، مطالعه موردی بافت میانی شهر تبریز. نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۲ (۶۴)، ۱-۱۸.
- پوراحمد، احمد، دربان‌آستانه، علیرضا، زنگنه شهرکی، سعید، پورقربان، شیوا. (۱۳۹۹). ارزیابی و تحلیل عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری شهری جزیره کیش. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۱۸ (۱)، ۱-۲۲.
- پوراحمد، احمد، قربانی، رامین، فرهادی، ابراهیم، درودی‌نیا، عباس. (۱۳۹۵). ارزیابی تطبیقی شاخص‌های کیفیت زندگی در محلات مسکونی (مطالعه موردی: شهر کامیاران). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۴ (۴)، ۵۱۹-۵۴۸.
- حمدی، کریم، سرور، رحیم، شعاع‌آبادی، علی، رنجبر، محسن. (۱۳۸۹). سنجش و مدیریت کیفیت زندگی در مناطق شهری (مطالعه موردی: مناطق ۱۸ گانه شهر زاهدان). مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۳ (۱)، ۱۲۹-۱۴۹.
- درگاه ملی آمار ایران (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر زاهدان.

- دهقانی، امین، صیدائی، سید اسکندر، شفقی، سیروس (۱۳۹۱). سنجش و توسعه شاخص‌های کیفیت زندگی در کانون‌های اسکان عشایری، مطالعه موردی؛ کانون‌های اسکان عشایری استان‌های فارس و اصفهان. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۱۲ (۲۷): ۹۶-۱۷.
- زیاری، کرامت الله، لبالی، یعقوب، الله‌قلی پور، سارا. (۱۳۹۸). تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت زندگی در کانون‌های جرم‌خیز، مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران. دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری. ۱۰ (۱۹): ۱۰۵-۱۲۲.
- شماعی، علی، فخری پور محمدی، افسانه، زنگانه، احمد. (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت زندگی در مناطق شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۱ شهرداری تهران). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری. ۵ (۳): ۳۵۷-۳۶۹.
- صابری‌فر، رستم، خزاعی‌نژاد، آمنه (۱۳۹۴). سنجش رضایت از کیفیت محیط مسکونی در شرایط محیطی حساس (نمونه موردی شهر فردوس در حاشیه کویر). کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی. ۳ (۲): ۴۷-۷۲.
- ضریبی، اصغر، رخشانی‌نسب، حمیدرضا، سرگلزایی، جوان، طیه. (۱۳۹۵). تحلیل فضایی شاخص‌های کیفیت زندگی در محله‌های پیرامونی شهر زاهدان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره ویکور. برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا). ۶ (۴): ۴۵-۶۴.
- غفاری، غلامرضا، کریمی، علیرضا، نودری، حمزه. (۱۳۹۱). روند مطالعه کیفیت زندگی در ایران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران. ۱ (۳): ۱۰۷-۱۳۴.
- کریمی‌یزدی، اعظم، براتی، ناصر، زارعی، مجید (۱۳۹۵). ارزیابی تطبیقی ادراک فضای شهری از نظرگاه مخاطبین و متخصصین عرصه شهری (مطالعه موردی مجموعه شهری امامزاده صالح تجریش تهران)، مجله باغ‌نظر، ۱۳ (۴۵): ۳۶-۱۳.
- فرخیان، فروزان، مایندزاد، هانا. (۱۳۹۹). تأثیر فضای سبز شهری بر کیفیت زندگی شهروندان در کلانشهر اهواز. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۱۱ (۴۱): ۳۳-۳۶.
- ملکی، سعید، ملانلو جویباری، مسعود. (۱۳۹۵). سنجش و رتبه‌بندی کیفیت زندگی در استان مازندران با استفاده از تکنیک‌های AHP و SAW. جغرافیا و توسعه فضای شهری. ۳ (۱): ۱۳۳-۱۴۷.
- مولدفر، سعید، اسحاقی، سارا. (۱۳۹۸). نوزایی شهری رویکردی نوین جهت احیا و ارتقا کیفیت زندگی در بافت تاریخی شهرها (نمونه موردی: محدوده میدان امام علی (ع) شهر اصفهان و بافت پیرامون آن). فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۱۰ (۳۷): ۱۴۱-۱۵۴.
- نوغانی، محسن، اصغری‌پور، احمدرضا، کرمانی، مهدی، صفاء، شیماء. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد. علوم اجتماعی. ۵ (۱): ۱۴۰-۱۱۱.
- یوسف‌زاد، زهره، نوری کرمانی، علی، حاتمی نژاد، حسین، حسین زادم، محمد مهدی. (۱۳۹۹). سنجش ارتباط و تأثیر ابعاد بازآفرینی پایدار بر رویکرد کیفیت زندگی شهروندان (مطالعه موردی: تهران، منطقه ۱۵). فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. ۱۲ (۳): ۲۹۹-۳۱۶.
- Kashef, M., (2016). Urban livability across disciplinary and professional boundaries. *Frontiers of Architectural Research*, Vol 5, No 2, Pp 239-253.
- Ma L, Liu S, Fang F, Che X, Chen M, Evaluation of urban-rural difference and integration based on quality of life, *Sustainable Cities and Society*, doi: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101877>
- Phillips, D. (2006), *Quality of Life Concept, policy and practice*, Routledge.
- Sapena, M et al. (2020). Estimating quality of life dimensions from urban spatial pattern metrics, *Computers, Environment and Urban Systems*, 85, 1-11.